

„Dáma, která neuměla a nechtěla taktizovat”¹

Marie Rút Křížková, Šarka Grauová, *Slyšet a odpovídat*, Torst, Praha 2014, 387 s.

W osiemdziesiątą rocznicę urodzin

Wydawnictwo Tors w 2014 roku oddało do rąk czytelników wspomnienia dr Marii Rút Křížkovéj, sygnatariuszki i rzeczniczki prasowej Karty 77, badaczki i redaktorki dzieł Jiřího Ortena, członkini Společnosti křesťanů a Židů, České křesťanské akademie i Etické komise České republiky pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu. Książka stanowi kolaż wywiadu rzeki, listów, wspomnień, esejów, dokumentów, poezji. Publikacja jest bogato ilustrowana fotografiami, zawiera także indeks osób². Wydaje się, że taka forma autobiografii jest atrakcyjna dla czytelnika, daje pełniejszy i bardziej wiarygodny obraz przedstawianych wydarzeń. Z Marią Rút Křížkovą wywiad przeprowadziła dr Šarka Grauová, iberystka, tłumaczka i redaktorka, obecnie dyrektorka Zakładu Filologii Portugalskiej w Instytucie Filologii Romańskiej na Uniwersytecie Karola w Pradze³.

¹ Putna 2016: 20.

² Taki sposób dokumentowania faktów: poprzez dodanie autentycznych tekstów, korespondencji, ważnych dokumentów, zdjęć ilustrujących konkretne wydarzenia jest w pewnym sensie charakterystyczny dla autobiografii M.R. Křížkovéj. W podobny sposób jest skonstruowana wcześniejsza autobiograficzna książka autorki *Svědectví, které nemohlo být vysloveno* (Křížková 2007) opisująca lata 1977–1979. Trzeba dodać, że obie autobiografie, choć opisują nietłatwą historię życia autorki, jednocześnie są świadectwem niebywałego poczucia humoru i dystansu wobec siebie oraz swoich bliskich. Zbliżoną konstrukcję ma inna książka biograficzna przygotowana przez autorkę *Necestou cestou Miroslavy Holubovej* (Holubová 1998), jednak zawiera mniejszą różnorodność tekstów i wspomnienia ilustruje zaledwie kilka zdjęć. Inaczej natomiast zbudowana jest publikacja *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou* (Zvěřina, Křížková 1997).

³ Można uznać, że w tym wymiarze życie spłaciło dług Křížkovéj, która wcześniej pomogła w podobny sposób wydać wspomnienia Miroslavy Holubovej *Necestou cestou* (Křížková, Grauová 2014: 16–17; Holubová 1998), Grauová pisze wręcz o tym, że autorki

Kobiety znały się wcześniej, więc budowanie przestrzeni wspólnego zaufania i otwarcia było znacznie łatwiejsze niż w sytuacji, gdy spotykają się nieznający się rozmówcy. Pomogło to zapewne zarówno w swobodzie konstruowania pytań, jak i w udzielaniu odpowiedzi. Pytająca była dobrze przygotowana do rozmowy, świadczą o tym zadawane pytania, które dowodzą dużej wiedzy na temat rozmówczynie, jej środowiska, znajomych, przenikliwość pytań, merytoryczna zawartość, a także sposób ich formułowania – nie unikała stawiania trudnych czy kłopotliwych pytań, jednocześnie zadawała je z wielkim taktem. Niewątpliwie pomocą była sama Marie Rút Křížková, która jest osobą bardzo otwartą i kontaktową, nie ukrywa niewygodnych dla siebie faktów, a jej wypowiedzi są wyczerpujące, szczegółowe i szczere. Ma ona dar opowiadania i poczucie humoru, które sprawiają, że fabuła jest wartka i interesująca.

Marie Rút Křížková, jak wspominają autorki, pracowała nad swoją autobiografią od końca lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku⁴. Miała mieć tytuł *Knihy v mém životě* i podsumowywać pracę badawczą i redakcyjną Křížkovéj. Dzięki stypendium Českého literárního fondu powstało około 120 stron tekstu, wstępny plan i notatki. Lad'a Puršla utworzył wersję elektroniczną tekstu i nagrał z autorką wywiady, które ukazały się w czasopiśmie (Křížková, Grauová 2014: 16), książka jednak nie została dokończona. Problemem była także znaczna utrata wzroku przez Křížkovą, uniemożliwiająca jej pracę nad tekstem. Stało się jasne, że Marie Rút Křížková nie będzie w stanie sama dokończyć swej autobiografii. Z pomocą przyszła Šárka Grauová.

Wspomnienia Křížkovéj składają się z sześciu rozdziałów: *Hledání paměti, Žaliva, Věčnost v setkání, Je mojí vlastní hradba ghatt?, Ztroskotanci a samozvanci, Bůh je něžný*. Można je odczytać na wielu płaszczyznach: są to losy Marie Rút i historia jej rodziny, to również spojrzenie na życie w komunistycznej Czechosłowacji, konstruowanie opowieści o relacjach z otaczającym światem, a także ukazanie duchowej, wewnętrznej

redaktorki są „součástí nějakého tajemného spisovatelsko-editorsko-redaktorského řetězce, v němž jeden přebírá úkoly po druhém, jeden dokončuje, co druhý započal” (Křížková, Grauová 2014: 17).

⁴W rozmowie z Evą Kantůrkovou, której książka *Sešly jsme se v této knize* pierwotnie ukazała się w samizdacie pod tytułem *Dvanáct rozhovorů* (1980), Křížková wspomina o autobiograficznej książce, w której „prolnula svůj život s životem Ortena” (Kantůrková 1991: 25).

wędrówki autorki. Marie Rút Křížková zapytana o to, co było najważniejszym celem spisania autobiografii, odpowiedziała, że ukazanie historii rodziny. Poniekąd potwierdza to dedykacja – autorka dedykuje książkę „wnukom i prawnukom – i nie tylko tym swoim – z wiarą, nadzieją i miłością” – choć ta wskazuje również na wszystkich tych, którym losy Křížkovéj są bliskie, którzy odnajdują w jej biografii historię pokolenia żyjącego w czasach komunizmu lub tych, dla których świadectwem i drogowskazem jest dość radykalna i bezkompromisowa postawa autorki. Dla Křížkovéj było ważne to, co jest charakterystyczne dla wielu osób, które decydują się na opisanie swoich wspomnień, by, jak pisze Maria Dernałowicz, „utrwalić obraz przeszłości, nim zamgli go ostatecznie niepamięć” (Dernałowicz 1983: 7).

Interesująca jest kompozycja dzieła. Nie zawsze prym wiedzie chronologia wydarzeń. Czasem priorytetem stają się wydarzenia pozostawiające ślad na dalszym życiu autorki. Tak jest na przykład w pierwszym rozdziale *Hledání paměti*, w którym autorka wspomina o swej pierwszej przyjaźni z Haničką i jednocześnie pierwszym dziecięcym doświadczeniu śmierci. Dzieliąc się wspomnieniem o swej babci Marii Koklářovej, „která byla v tom skoro vesnickém prostředí docela unikat” (Křížková, Grauová 2014: 27), pisze o homoseksualizmie najstarszej córki, a następnie o homoseksualizmie wnuka Filipa, który w wieku niecałych piętnastu lat popełnił samobójstwo, gdyż nie miał wsparcia i nie poradził sobie z zaakceptowaniem siebie. Ukazuje porażającą postawę katolickiego proboszcza wobec tego tragicznego wydarzenia⁵. Gdy Křížková zaczyna sięgać do korzeni rodziny ojca, wspomina o chorobie alkoholowej, jej przechodzeniu z pokolenia na pokolenie i jej ofiarach w rodzinie, jednocześnie pisze o alkoholizmie męża. Křížková mówi o tych wydarzeniach w niezwykle otwarty sposób. Ta otwartość wręcz szokuje, daje do myślenia. Jest ona obecna także w dalszych fragmentach książki. Dla Křížkovéj tematy tabu zdają się nie istnieć.

Droga duchowa, którą przebyła Marie Rút, podobnie jak jej życie, jest nietuzinkowa. Nie sposób nie wspomnieć wpływu Jiřího Ortena na autorkę. Choć Křížková nigdy się z nim nie spotkała, gdyż poeta zmarł w 1941 roku, zachwycona jego twórczością, pokochała go na całe ży-

⁵ Rodzina Křížkovéj należy do Kościoła katolickiego i jest bardzo zaangażowana w jego działalność.

cie (i można rzec: w każdym wymiarze). Stała się edytorką jego dzieł, Żydówką, matką dziecka jego brata Oty. Nieustannie odczuwała obecność Ortena, miała związane z nim wizje, komunikowała się z nim. Można powiedzieć, że to właśnie Orten jest jednym z głównych bohaterów wspomnień autorki. Ta mistyczna relacja z nim sprawiła, że Marie Rút postanowiła zostać Żydówką, budowała swoją relację z Bogiem, czytając Pismo Święte, odnalazła biblijną Rut i utożsamiała się z nią. Lektura Biblii doprowadziła autorkę do tekstów Nowego Testamentu i do wiary w Jezusa Chrystusa.

Ważny jest wymiar historyczny i kulturowy dzieła. Dzięki lekturze wspomnień poznajemy wiele aspektów życia w dwudziestowiecznej Czechosłowacji. Marie Rút Křížková była świadkiem i uczestnikiem dużej liczby ważnych wydarzeń w historii swojej ojczyzny. Jako dziecko przeżyła II wojnę światową, wypędzenia Niemców, dojście komunistów do władzy. Już jako dorosła osoba przeciwstawiła się wkroczeniu wojsk Układu Warszawskiego do Czechosłowacji, nie zgodziła się na współpracę ze Státní bezpečnosti, więc została pozbawiona pracy, była przesłuchiwana, stała się sygnatariuszką Karty 77 i jej rzeczniczką prasową. Jej postawa była radykalna i bezkompromisowa, zawsze postępowała zgodnie ze swoim sumieniem. Autorkę dobrze charakteryzują jej własne słowa, które wypowiedziała podczas wywiadu: „Vždycky budu stát za tím, co je pronásledováno” (Křížková, Grauová 2014: 238).

Dzięki Křížkovéj poznajemy wiele bliskich jej, a zarazem ważnych dla czeskiej kultury osób, m.in. rodzinę Ortena, Elżbietę i Jiřího Ledererów czy Václava Černego. Dowiadujemy się na przykład o tym, w jaki sposób udało jej się uchronić rękopis *Českých rozhovorů Jiřího Lederera* przed Státní bezpečnosti, czy możemy przeczytać, jak pięknie pisze o schyłku życia Václava Černego, po którym kontynuowała przygotowywanie dzieł Ortena do druku.

Wspomnienia Marii Rút Křížkovéj możemy zaliczyć do kobiecej literatury dokumentu osobistego. Wpisuje się ona do grona autorek, o których Sidonie Smith pisała, że „nierzadko przekraczały granicę pomiędzy tym, co uznawane za prywatne, a tym, co uznawane było/jest za publiczne” (Pekaniec 2014). Książka *Slyšet a odpovídat* jest o tyle ciekawa, że obejmuje zarówno elementy autobiografii, jak i epistolografii.

Mimo przyjętej konwencji książki autorka kreuje swoje autobio-

graficzne „ja”, nie przeszkadza temu różnorodność dobranych form łączonych z wywiadem rzeką, wręcz przeciwnie: pomagają one w ukazaniu i budowaniu jej tożsamości, w silnym „ja” autorskim. Jednocześnie uczestniczymy w życiu przodków Marie Rúť, poznajemy osoby, które zażyły na jej życiu. Jesteśmy świadkami jej mistycznych wizji, wchodzimy w świat relacji autorki z Jiřím Ortenem i jego rodziną. Obserwujemy życie w komunistycznej Czechosłowacji. Z jednej strony wszystko jest jednak mocno naznaczone osobowością autorki. Poznajemy jej różne oblicza i wielowymiarowość. Tekst jest emocjonalny, osobisty, subiektywny, a zarazem wprowadza nas w rzeczywistość, którą oglądamy oczami kobiety. Widzimy, w jaki sposób radziła sobie z wyzwaniem losu, jakie podejmowała decyzje. We wspomnieniach Křížkové odnajdujemy jej osobisty głos i czytelny sposób, w jaki „konstruuje ona swoją tożsamość” (Lejeune 2010: 193). Dołączają one do teksów, dzięki którym, jak pisze Maria Dernałowicz, widzimy „historię nie w schematach «politycznych i gospodarczych przemian», mozolnie wykuwanych na lekcjach, ale oczyma kobiet, które ją przeżywały” (Dernałowicz 1983: 13). Z drugiej strony istotna dla wspomnień Křížkové jest relacyjność, tak ważna dla kobiecej literatury dokumentu osobistego.

Lektura *Slyšet a odpovídat* ze względu na swoją wielowymiarowość jest niewątpliwie godna polecenia. Stanowi z jednej strony skarbnicę wiedzy o czasach tzw. normalizacji, a z drugiej o kondycji człowieka. I drobne powtórzenia, których nie udało się uniknąć autorkom, nie zakłócają odbioru tekstu.

Można uznać, że autobiografia Křížkové jest w pewnym sensie literaturą rozrachunkową, podsumowaniem jej niezwykle ciekawego życia, w której poznajemy autorkę jako niezwykle osobowość, niedającą się ująć w schematy, dla wielu autorytet, jedną z tych, których działania sprawiły, że możliwa stała się aksamitna rewolucja.

Joanna Brodniewicz

Literatura

- Dernałowicz M., 1983, *Do czytelnika*, w: *Kufer Kalsydy, czyli wspomnienia z lat dziewczęcych*, red. D. Stępniewska, B. Walczyna, s. 5–13.
- Galant A., 2013, *Prowincje literatury. Polska proza kobiet po 1956 roku*, Szczecin.
- Galant A., 2009, *Prywatne, publiczne, autobiograficzne. O dziennikach i esejach Jana Lechonia, Zofii Nałkowskiej, Marii Kuncewiczowej i Jerzego Stempowskiego*, Warszawa.
- Holubová M., 1998, *Necestou cestou*, Praha.
- Kantůrková E., 1991, *Sešly jsme se v této knize*, Praha, s. 18–30.
- Křížková M.R., 2007, *Svědectví, které nemohlo být vysloveno*, Praha.
- Křížková M.R., Grauová Š., 2014, *Slyšet a odpovídat*, Praha.
- Lejeune P., 2010, „Drogi zeszyt...”, „drogi ekranie”. *O dziennikach osobistych*, Warszawa.
- Pekaniec A., 2014, *Kobieca literatura dokumentu osobistego. (Jak perspektywa feministyczna zmieniła teorie i praktyki lekturowe?)*, <http://www.womenonlinewriting.org/uploads/3/0/9/9/30990955/8._anna_pekaneec_article2.pdf>, 1.10.2016.
- Putna M., 2016, *Radikální paní M.R.K.*, „Lidové noviny” nr 139, 14.06, s. 20.
- Zvěřina J., Křížková M.R., 1997, *Žít jako znamení. Rozhovory s Josefem Zvěřinou*, Praha.